FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT SIEGBERT ALBER

fremsat den 23. marts 2000 *

I — Indledning

1. I denne præjudicielle sag har Hoge Raad der Nederlanden — med henblik på konventionen om retternes kompetence (den såkaldte Bruxelles-konvention, jf. i det følgende i afsnit II) — forelagt Domstolen fire præjudicielle spørgsmål og en række delspørgsmål vedrørende gyldigheden af værnetingsklausuler i konnossementer. Hoge Raad ønsker nærmere bestemt oplyst, om en værnetingsklausul i sådanne »varebeviser« skal være formuleret således, at det også for andre — specielt for den ret, for hvilken der anlægges sag — allerede ud fra ordlyden skal kunne fastslås, hvilken ret der har kompetencen, eller om det er tilstrækkeligt, at dette — i givet fald på grundlag af andre omstændigheder i den konkrete sag — (kun) er klart for de pågældende parter.

2. Hoge Raad ønsker endvidere oplyst, om en tredjemand, der senere bliver indehaver af konnossementet, er bundet af disse aftaler mellem parterne, dvs. aflasteren og transportøren, og om denne bindende virkning altid består, eller om den kun består, når den pågældende tredjemand er indtrådt i aflasterens retsstilling. Det ønskes desuden oplyst, om det kan spille en rolle for denne bindende virkning, hvilke omstændigheder — f.eks. længerevarende forretningsforbindelse med en af parterne i aftalen — der i øvrigt foreligger, og om det af en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, for det tilfælde at konnossementets indhold kun giver denne utilstrækkelig oplysning om værnetingsklausulens gyldighed, da kan kræves, at han skaffer sig oplysning om de nærmere omstændigheder i det konkrete tilfælde.

3. Den forelæggende ret ønsker også oplyst, efter hvilket lands lov det skal afgøres, om en anden er indtrådt i aflasterens retsstilling, og hvordan en række spørgsmål i denne forbindelse skal løses.

* — Originalsprog: tysk.

II — Bruxelles-konventionen

Konventionen om retternes kompetence og om fuldbyrdelse af retsafgørelser i borgerlige sager, herunder handelssager (herefter »Bruxelles-konventionen« eller »konventionen«) [1].

4. I henhold til artikel 5 i protokollen vedrørende Domstolens fortolkning af konventionen har Domstolen kompetence til at træffe præjudiciel afgørelse om fortolkningen af konventionen.

5. Indledningsvis bemærkes, med hensyn til konventionens systematik i almindelighed, at hovedreglen er, at personer, der har bopæl på en kontraherende stats område, skal sagsøges ved retterne i deres bopælsstat (artikel 2). I henhold til konventionens artikel 53 [2] sidestilles selskabers og juridiske personers hjemsted med bopæl.

6. I andre kontraherende stater kan personer kun sagsøges i henhold til bestemmelserne i afdeling 2 til 6 (artikel 3) [3]. I artikel 5, nr. 1, som er den bestemmelse, førsteinstansen i hovedsagen (Rechtbank te Rotterdam) har lagt til grund, bestemmes det, at sager om kontraktforhold skal anlægges ved retten på det sted, hvor den pågældende forpligtelse er opfyldt. For så vidt angår de spørgsmål, der rejses i den foreliggende sag, gælder konventionens afdeling 6 (artikel 17 og 18) om »Aftaler om kompetence«.

7. Konventionens artikel 17, stk. 1, som er den bestemmelse, der er relevant i denne sag, har følgende ordlyd:

»Såfremt parterne i tilfælde, hvor mindst én af dem har bopæl på en kontraherende stats område, har vedtaget, at en ret eller retterne i en kontraherende stat skal være kompetente til at påkende allerede opståede tvister eller fremtidige tvister i anledning af et bestemt retsforhold, er alene denne ret eller retterne i den pågældende stat kompetente. En sådan aftale om retternes kompetence skal være indgået enten:

a) skriftligt eller mundtligt med skriftlig bekræftelse, eller

1 — EFT 1978 L 304, s. 17, som ændret ved konventionen af 9.10.1978 om Kongeriget Danmarks, Irlands og Det Forenede Kongerige Storbritannien og Nordirlands tiltrædelse (EFT L 304, s. 1, og — den ændrede tekst — s. 77), ved konventionen af 25.10.1982 om Den Hellenske Republiks tiltrædelse (EFT L 388, s. 1) og ved konventionen af 26.5.1989 om Kongeriget Spaniens og Den Portugisiske Republiks tiltrædelse (EFT L 285, s. 1). Den oprindelige konvention blev undertegnet den 27.9.1968 i Bruxelles, og den omtales derfor i almindelighed som Bruxelles-konventionen.

2 — Artikel 53, stk. 1, har følgende ordlyd: »Selskabers og juridiske personers hjemsted skal ved anvendelsen af denne konvention ligestilles med fysiske personers bopæl. Ved afgørelsen af, hvor dette hjemsted er beliggende, skal retten dog anvende de internationale privatretlige regler, som gælder for den.«

3 — I afdeling 2 (artikel 5 til 6a) fastsættes der særlige kompetenceregler, f.eks. for sager om kontraktforhold, om underholdspligt, om erstatning i anledning af en strafbar handling mv.
I afdeling 3 (artikel 7 til 12a) reguleres kompetencen i forsikringssager, og afdeling 4 (artikel 13, 14 og 15) indeholder regler om kompetencen i sager om forbrugerkontrakter. Afdeling 5 (artikel 16) indeholder regler om enekompetence i sager om rettigheder over fast ejendom, om leje- og forpagtningskontrakter samt om patenter, mønstre mv.

b) i en form, der er i overensstemmelse med den skik og brug, som parterne følger i deres indbyrdes forhold, eller

c) inden for international handel, i den form, der er i overensstemmelse med en sædvane, som parterne har eller burde have kendskab til, og som inden for sådan handel er almindeligt kendt og regelmæssigt fulgt af parter i kontrakter af samme type inden for den pågældende handelsbranche.«

8. Konventionen er flere gange blevet ændret i forbindelse med nye kontraherende staters tiltrædelse. I 1978 tilføjede man således — ud over muligheden for at indgå en værnetingsaftale »skriftligt« eller »mundtligt med skriftlig bekræftelse« — den yderligere mulighed, der omtales i litra c).

9. Formålet med tilføjelsen af denne bestemmelse — som en lettelse af formkravene — var at undgå den »overdrevne formalisme« [4], som skriftlighedskravet i litra a) førte til. Som det fremgår af Schlosser-rapporten, var det imidlertid ikke hensigten at fravige det fortsat gældende krav om, at der skal være opnået enighed mellem parterne [5].

III — Sagens faktiske omstændigheder

10. I 1991 blev nogle partier jordnøddekerner transporteret med et russisk skib fra Kina til Nederlandene. Dette skete i henhold til fragtaftaler, som et tysk selskab, Coreck Maritime GmbH, Hamburg (herefter »Coreck«), som var tidsbefragter af skibet, havde indgået med aflasteren. For transporterne udstedte Coreck en række Conlinebill-konnossementer, som bl.a. indeholdt følgende klausuler (originalversionen er engelsk):

»3. Værneting

Enhver tvist, som måtte opstå i forbindelse med dette konnossement, skal påkendes i det land, hvor transportøren har sit hoved-

4 — Forslag til afgørelse fra generaladvokat Tesauro, fremsat den 26.9.19996, i sag C-106/95, MSG, Sml. 1997 I, s. 911, punkt 23.

5 — Jf. Schlosser-rapporten, som citeres i punkt 23 f. i det i fodnote 4 nævnte forslag til afgørelse i MSG-sagen.

forretningssted, og samme lands lov skal finde anvendelse, medmindre andet er bestemt i dette konnossement.«

»17. Transportørens identitet

Den kontrakt, som dette konnossement er beviset for, er indgået mellem den handlende og skibets ejer, som nævnt heri (eller den, der er trådt i stedet for ejeren), og det er derfor aftalt, at kun skibets ejer skal være ansvarlig for skade eller tab, der måtte opstå på grund af enhver tilsidesættelse eller manglende opfyldelse af enhver forpligtelse som følge af transportaftalen, uanset om skaden eller tabet har eller ikke har sammenhæng med skibets sødygtighed. Hvis det, på trods af det foregående, fastslås, at en anden er transportør og/eller depositar af den transporterede ladning i henhold til denne kontrakt, skal alle ansvarsbegrænsninger eller ansvarsfritagelser i henhold til loven eller dette konnossement kunne påberåbes af denne.

Det er endvidere forudsat og aftalt, at da den linje, det selskab eller de agenter, der har gennemført dette konnossement for og på vegne af kaptajnen, ikke er part i transaktionen, påtager linjen, selskabet eller agenten sig intet ansvar i henhold til transportaftalen, hverken som transportør eller som depositar af godset«.

11. På forsiderne af konnossementerne var øverst til højre trykt følgende:

»Coreck« Maritime GmbH Hamburg

12. Den 5. marts anlagde Handelsveem BV, V. Berg and Sons Ltd, Man Producten Rotterdam BV og The Peoples Insurance Company of China (herefter »Handelsveem m.fl.« [6]) som konnossementsindehavere — ifølge Handelsveem's oplysninger — og som ladningsejere og forsikrer af ladningen sag mod den russiske ejer af skibet [7] og mod Coreck med påstand om erstatning for skade, der hævdedes at være opstået på godset under transporten. Sagen blev — i medfør af konventionens artikel 5, nr. 1, og med påstand om en erstatning på 1 mio. USD — anlagt ved Rechtbank te Rotterdam som retten på den i konnossementerne anførte lossehavn.

13. Coreck rejste indsigelse om, at retten i form af en mellemafgørelse skulle erklære sig inkompetent til at påkende sagen. Rechtbank fastslog imidlertid i en mellemafgørelse af 24. februar 1995, at den havde kompetence til at påkende sagen. Denne

6 — Det er — i det mindste i Coreck's stævning — ikke altid klart, om anbringenderne rettes mod alle de sagsøgte eller kun Handelsveem. Af hensyn til overskueligheden anføres det i det følgende ikke nærmere, om der er tale om alle de sagsøgte (Handelsveem m.fl.) eller kun om sagsøgte 1.

7 — Sevrybkholodoflot (Murmansk), der også driver virksomhed under navnet Sevryba.

afgørelse indbragte Coreck for Gerechtshof Den Haag, som ved dom af 22. april 1997 stadfæstede førsteinstansens afgørelse. Coreck iværksatte derefter kassationsanke for Hoge Raad.

14. Coreck har under sagen påberåbt sig konventionens artikel 2 og 17 samt værnetingsklausulen i konnossementerne. Da Coreck's hovedforretningssted befinder sig i Hamburg, hvilket var Handelsveem m.fl. bekendt og også fremgik af konnossementerne, havde Rechtbank te Rotterdam ikke kompetence til at påkende sagen. Heroverfor gjorde Handelsveem m.fl. gældende, at værnetingsklausulen var ugyldig, fordi den var uklar. Rechtbank fandt, at der i det foreliggende tilfælde kunne være tale om to mulige transportører, og at det derfor ikke var sikkert, hvilken af transportørernes hovedforretningssted der skulle lægges til grund. Heller ikke på dette punkt havde værnetingsklausulen således den fornødne bestemthed.

IV — De præjudicielle spørgsmål:

15. På denne baggrund har Hoge Raad forelagt Domstolen følgende spørgsmål til præjudiciel afgørelse:

»1) Skal Bruxelles-konventionens artikel 17, første punktum (særlig ordene 'har vedtaget'), sammenholdt med Domstolens praksis, hvorefter 'artiklen har til formål at sikre, at parternes samstemmende vilje til en sådan klausul, der ved en værnetingsvedtagelse fraviger de almindelige værnetingsregler i konventionens artikel 2, 5 og 6 [...] kommer *klart og præcist* til udtryk', fortolkes således,

a) at det, for at klausuler, hvorved det vedtages, at en ret har kompetencen i bestemmelsens forstand, er gyldige i forholdet mellem parterne, i hvert fald må kræves, at klausulen er formuleret således, at det (også) for andre end parterne — og specielt også for retten — udelukkende på grundlag af klausulens ordlyd uden videre er klart, eller i det mindste uden vanskelighed kan fastslås, hvilken ret der har kompetence til at påkende tvister, som opstår i anledning af det retsforhold, i hvilket klausulen er vedtaget, eller

b) at det hele tiden har forholdt sig således eller nu forholder sig således — som følge af eller i sammenhæng med de efterhånden foretagne lempelser i konventionens artikel 17 [8] og Domstolens praksis med hensyn til spørgsmålet om, hvornår en sådan klausul betragtes som gyldigt vedtaget — at det er tilstrækkeligt til, at klausulen er

8 — Der tænkes formentlig på de ovenfor i punkt 9 omtalte lempelser af formkravene (generaladvokatens anmærkning).

gyldig i dette forhold, at det for parterne selv (også) på grundlag af (yderligere) konkrete omstændigheder, er klart, hvilken ret der har kompetence til at påkende sådanne tvister?

2) Er Bruxelles-konventionens artikel 17, også i forhold til en tredjemand, der er indehaver af et konnossement, afgørende for gyldigheden af en klausul, som går ud på, at den ret, der skal have kompetence til at påkende tvister 'under this Bill of Lading', er retten på det sted, hvor transportøren har sit 'principal place of business', og som findes i et konnossement, der tillige indeholder en såkaldt 'Identity of Carrier'-klausul, når konnossementet er udstedt for en transport, hvori

a) aflasteren og en af de mulige transportører ikke har hjemsted i en af de kontraherende stater, mens

b) den anden af de mulige transportører ganske vist har et etableringssted i en af de kontraherende stater, men det ikke står fast, om dennes 'principal place of business' befinder sig i den pågældende stat eller i en ikke-kontraherende stat?

3) Såfremt spørgsmål 2 skal besvares bekræftende:

a) Medfører den omstændighed, at den i konnossementet optagne værnetingsklausul må betragtes som gyldig i forholdet mellem transportøren og aflasteren, da, at klausulen også er gyldig i forhold til enhver tredjemand, der er indehaver af konnossementet, eller er dette kun tilfældet for så vidt angår en tredjemand, som er indehaver af konnossementet, og som ved erhvervelsen af konnossementet ifølge reglerne i det lands lov, der finder anvendelse, er indtrådt i aflasterens rettigheder og forpligtelser?

b) Kan det da — hvis det antages, at den i konnossementet optagne værnetingsklausul må betragtes som gyldig i forholdet mellem transportøren og aflasteren — med henblik på besvarelsen af spørgsmålet om, hvorvidt klausulen er gyldig i forhold til en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, ud over konnossementets indhold også have betydning, at der foreligger særlige konkrete omstændigheder, herunder at den pågældende tredjemand, der er indehaver af konnossementet, har kendskab til bestemte forhold eller har haft langvarig forretningsforbindelse med transportøren, og kan det i bekræftende fald da kræves af den tredjemand, der er indehaver af konnossementet, at han, såfremt han ikke ud fra konnossementets indhold kan få den

fornødne klarhed med hensyn til klausulens gyldighed, fremskaffer de nødvendige oplysninger om de særlige omstændigheder?

4) Såfremt spørgsmål 3, a), skal besvares i overensstemmelse med det sidstnævnte alternativ, efter hvilket lands lov skal det da afgøres, om den tredjemand, som er indehaver af konnossementet, ved erhvervelsen af konnossementet er indtrådt i aflasterens rettigheder og forpligtelser, og hvad skal der gælde, såfremt der i det pågældende lands ret endnu ikke, hverken i lovgivningen eller i retspraksis, er taget stilling til, om den tredjemand, der er indehaver af konnossementet, indtræder i aflasterens rettigheder og forpligtelser ved erhvervelsen af konnossementet?«

V — Besvarelsen af de præjudicielle spørgsmål

1. *Første spørgsmål*

Parternes argumenter

16. Coreck har anført, at spørgsmålet må besvares som anført i alternativ 1 b i det præjudicielle spørgsmål. Den af Hoge Raad anvendte formulering — at den samstemmende vilje »kommer klart og præcist til udtryk«, hvilket er et citat fra Tilly Russ-dommen [9] — kræver, som en videreudvikling af udtrykket »har vedtaget« i selve artikel 17, ikke, at det uden videre fremgår af værnetingsklausulens ordlyd, hvilken ret der har kompetencen, eller at retten er udtrykkeligt nævnt. Der skal derimod, ud over ordlyden, også tages hensyn til, hvad der klart er aftalt mellem parterne, eller hvad praksis har været i forholdet mellem parterne. Det har også betydning, hvad der er sædvane i den pågældende branche.

17. Da Handelsveem m.fl. flere gange havde henvendt sig skriftligt til Coreck, da disse breve var sendt til Hamburg som Coreck's hovedforretningssted, og da Coreck i brevene også blev betegnet som transportør, kunne der hos Handelsveem m.fl. overhovedet ikke bestå nogen tvivl om transportørens identitet og dennes hovedforretningssted. Formuleringen af konnossementerne var også i overensstemmelse med det standardkonnossement, som var udarbejdet af BIMCO, Baltic and International Maritime Council, i 1950 og ændret i 1978, og som Coreck i transaktioner med Handelsveem m.fl. allerede havde benyttet 77 gange.

18. Coreck har henvist til en række domme, hvori Domstolen har udtalt, at

9 — Dom af 19.6.1984, sag 71/83, Sml. s. 2417.

det ikke er nødvendigt, at den kompetente ret angives udtrykkeligt i klausulen [10].

19. Handelsveem m.fl. har derimod anført, at det første spørgsmål bør besvares som angivet i alternativ 1 a, dvs. at det er nødvendigt, at værnetingsklausulens ordlyd skal gøre det muligt for enhver klart at afgøre, hvilken ret der er kompetent. Efter Domstolens faste praksis kræver artikel 17 ikke kun, at fastlæggelsen af, hvilken ret der har kompetence til af pådømme sagen, rent faktisk er genstand for en vedtagelse mellem parterne, men også, at dette klart og præcist kommer til udtryk for andre.

20. I almindelighed er der ved udpegelsen af et værneting et særligt behov for retssikkerhed, og dette er der ikke rejst tvivl om i forbindelse med de forskellige affattelser af artikel 17. Tilnærmelserne som følge af nye landes tiltrædelse den 9. oktober 1978 og den 26. maj 1989 har kun haft til formål at forenkle vedtagelse af sådanne værnetingsklausuler inden for den internationale handel. De har derimod intet haft at gøre med kravene til en klar formulering af sådanne klausuler.

10 — Der er tale om Domstolens dom af 6.5.1980, sag 784/79, Porta-Leasing, Sml. s. 1517, af 14.7.19983, sag 201/82, Gerling, Sml. s. 2503, af 7.3.1985, sag 48/84, Sommer Exploitation, Sml. s. 787, af 24.6.1986, sag 22/85, Anterist, Sml. s. 1951, og af 10.3.1992, sag C-214/89, Powell Duffryn, Sml. I, s. 1745.

21. Den nederlandske regering har gjort gældende, at det ikke er tilstrækkeligt til, at en værnetingsklausul er gyldig, at det kun for parterne selv — særligt ud fra omstændighederne i det konkrete tilfælde — klart fremgår, hvilken ret der skal have kompetencen. Den nederlandske regering har også behandlet de forskellige affattelser af artikel 17 og er nået til den konklusion, at de successive lempelser i forbindelse med vedtagelse af værnetingsklausuler ikke har ført til en afsvækkelse af de formelle krav. Det er den nationale ret, der skal afgøre, om den har kompetence til at afgøre sagen.

22. Spørgsmålet, om retten i denne forbindelse udelukkende skal lægge værnetingsaftalens ordlyd til grund, eller om den også skal tage andre omstændigheder i sagen i betragtning, må efter den nederlandske regerings opfattelse afhænge af, om aftalen er kommet i stand i den form, der er omtalt i henholdsvis artikel 17, litra a), b) eller c).

23. Den italienske regering har anført, at det, for at værnetingsaftalen skal være gyldig, må være et ufravigeligt krav, at den kompetente ret skal kunne bestemmes klart og præcist. Dette krav må ikke alene gælde i forholdet mellem de oprindelige parter i værnetingsaftalen, men også i forhold til alle, over for hvem klausulen skal have virkning.

24. Under henvisning til Tilly Russ-dommen har Det Forenede Kongerige foreslået, at det første spørgsmål besvares med, at en værnetingsaftales gyldighed skal bedømmes ud fra den situation, de oprindelige parter i konnossementet befandt sig i. Det er i denne forbindelse ikke ubetinget nødvendigt, at de oprindelige parter rent faktisk har haft kendskab til klausulens betydning, når deres kendskab til klausulen kan udledes af en sædvane.

25. Hvis værnetingsklausulen går ud på, at tvister skal behandles i det land, hvor transportøren har sit hovedforretningssted, må det tilkomme den nationale ret at bedømme, hvem transportøren er, og om transportøren har hovedforretningssted i en kontraherende stat.

26. Efter Kommissionens opfattelse er det tilstrækkeligt, såfremt den aftalte ret kan bestemmes på grundlag af klausulen og de konkrete omstændigheder i det enkelte tilfælde, men dette forudsætter, at det står fast, at der rent faktisk er opnået enighed mellem parterne, eller at en sådan enighed kan anses for at være opnået.

27. Den allerede flere gange citerede retspraksis, hvorefter enigheden skal være kommet klart og præcist til udtryk, kræver kun, at det skal fremgå af aftalen, at der faktisk er opnået enighed mellem parterne med hensyn til den ret, der skal have kompetence til at påkende tvister. Artikel 17 kræver derimod ikke, at det alene ud fra selve ordlyden skal fremgå, hvilken ret der skal have kompetencen. Det er tilstrækkeligt hertil, at dette kan fastslås på grundlag af objektive kriterier. I den foreliggende sag giver værnetingsklausulen mulighed for at fastlægge, hvilken ret der har kompetencen.

Stillingtagen

28. Den formulering, der anvendes i det præjudicielle spørgsmål — under henvisning til Domstolens praksis — at konventionens artikel 17 har til formål at sikre, »at parternes samstemmende vilje [...] kommer klart og præcist til udtryk«, er benyttet f.eks. i Tilly Russ-dommen [11]. Tilly Russ-sagen drejede sig bl.a. om spørgsmålet, om en sådan aftale kan anses for at være gyldig, når den ikke er underskrevet. I denne sammenhæng henviste Domstolen til sin tidligere praksis, hvorefter betingelserne for værnetingsaftalers gyldighed i henhold til artikel 17 skal fortolkes strengt, »idet artikelen har til formål at sikre, at parternes samstemmende vilje til en sådan klausul, der ved en værnetingsvedtagelse fraviger de almindelige værnetingsregler i konventionens artikel 2, 5 og 6, faktisk har været til stede og kommer klart og præcist til udtryk« [12]. I MSG-dommen [13] bekræftede Domstolen kravet om en faktisk samstem-

11 — Jf. ovenfor i note 9, præmis 44. Andre domme — hvori der til dels anvendes en anden formulering — er dom af 14.12.1976, sag 24/76, Colzani, Sml. s. 1831, præmis 7, af 14.12.1976, sag 25/76, Segoura, Sml. s. 1851, præmis 6, og Porta-Leasing-dommen, jf. ovenfor i note 10, præmis 5.

12 — Tilly Russ-dommen, jf. ovenfor i note 9, præmis 14.

13 — Tilly Russ-dommen, præmis 17.

mende vilje mellem parterne, også for så vidt angår den nye affattelse af artikel 17, der omtaler sædvane inden for den internationale handel. Herefter har artikel 17, trods den indførte lempelse af formkravene, fortsat til formål at sikre, at parternes samstemmende vilje har været til stede. Da det som følge af ændringerne af artikel 17 ikke længere er nødvendigt, at vedtagelsen foreligger skriftligt, kan denne samstemmende vilje efter omstændighederne også formodes at foreligge [14]. Denne praksis er blevet bekræftet i Castellettidommen [15].

29. Casteletti-dommen drejede sig dog om, hvorvidt der overhovedet var kommet en samstemmende vilje i stand, eller om, hvornår en sådan samstemmende vilje kunne antages at være kommet i stand. I den foreliggende sag bestrides det imidlertid ikke, at parterne, som omhandlet i konventionens artikel 17, har vedtaget, at tvister vedrørende konnossementet skal afgøres i det land og efter det lands lov, hvor transportøren har sit hovedforretningssted, hvorved kompetencen i overensstemmelse med konventionens artikel 2 tillægges retten på det pågældende sted. I den foreliggende sag er der derimod tale om spørgsmålet — i modsætning til problemstillingen vedrørende den faktiske samstemmende vilje mellem parterne — hvor præcis en sådan vedtagelse skal være formuleret. Man kan i denne sammenhæng rejste det spørgsmål, om den nævnte retspraksis også kan udvides til at omfatte dette problem, hvilket vil indebære, at der skal stilles krav om en klar og præcis formulering af værnetingsklausulen.

14 — MSG-dommen, jf. ovenfor i note 4, præmis 17 og 19.

15 — Dom af 16.3.1999, sag C-159/97, Sml. I, s. 1597, præmis 19 f.

30. Hvis man ser på ordlyden af artikel 17, fremgår der ingen krav heraf til værnetingsklausulens formulering. Heller ikke artiklens beskyttelsesformål kræver, at det allerede skal fremgå af selve værnetingsklausulens ordlyd, hvilken ret der har kompetencen. Beskyttelsesformålet er — som Domstolen også har udtalt i MSG-dommen — at beskytte den svageste kontraktpart ved at hindre, at der ensidigt og ubemærket indføjes værnetingsklausuler i kontrakten. Men hvis en sådan klausul rent faktisk er aftalt mellem parterne, kunne et hensyn til at beskytte den svageste part højst bestå i den situation, hvor klausulen ikke er formuleret tilstrækkelig klart, og den svageste part derfor alligevel ikke kan påberåbe sig den. En klar formulering kan imidlertid ikke indebære et krav om, at den kompetente ret allerede skal fremgå af klausulens ordlyd. Også en formulering, der kan præciseres nærmere ud fra objektive kriterier, er tilstrækkelig klar. Det må da være den nationale ret, der ud fra disse kriterier skal fastslå, hvilken ret der skal have kompetence til at pådømme sagen.

31. Objektive kriterier sætter også andre — og herunder specielt den nationale ret, ved hvilken sag er anlagt — i stand til uden tvivl at fastslå, hvilken ret der skal have kompetencen. Det kan således ikke være tilstrækkeligt, hvis kun en af parterne ud fra de særlige omstændigheder i det konkrete tilfælde kan fastslå, hvilken ret der skal have kompetencen. Klausulen skal være formuleret således, at den nationale ret, ved hvilken sagen anlægges, og hvis kompetence eventuelt bestrides, klart kan fastslå, om den har den fornødne kompetence eller ej. Til dette formål kan det i givet fald være nødvendigt at foretage

en nærmere efterprøvelse. Domstolen har således i Castellatti-sagen udtalt — under henvisning til MSG-dommen — at det må være den nationale ret, der skal fastslå, om der består en international sædvane [16]. Det er i denne sammenhæng også muligt, at den nationale ret kan støtte sig på yderligere oplysninger fra den af parterne, der påberåber sig værnetingsaftalen. I det foreliggende tilfælde kunne dette f.eks være en oplysning om, hvor Coreck's hovedforretningssted befinder sig.

32. Domstolen har således allerede flere gange — i tilfælde, hvor det i værnetingsklausulen kun hed, at retten på det sted, hvor et selskab havde hjemsted, skulle have kompetencen — i hvert fald ikke erklæret klausulen ugyldig med den begrundelse, at fastlæggelsen af den kompetente ret ud fra bopælen eller hjemstedet ikke var tilstrækkelig præcis [17]. En sådan klausul kan — som Kommissionen med rette har anført — ikke være ugyldig på grund af, at den fuldstændige adresse ikke er angivet. Retten kan uden videre konstatere, hvad adressen er, og på grundlag af disse objektive oplysninger kan den kompetente ret fastslås uden mulighed for tvivl.

33. Det må således fastholdes, at en værnetingsklausul er gyldig, når den nationale ret ud fra objektive kriterier i selve klausulen — og eventuelt ved brug af yderligere oplysninger fra parterne — klart kan fastslå, om den har kompetence eller ej. Hvis retten i forbindelse med denne efterprøvelse ikke når frem til et klart resultat, må værnetingsklausulen anses for ikke at være gyldig. Det samme gælder for så vidt angår subjektive kriterier. Således ville en aftale — som Coreck har nævnt som eksempel — om, at den ret, »der har det bedste kendskab til søretten«, skulle være kompetent, på grund af subjektive kriterier være upræcis og dermed ugyldig.

34. I den værnetingsklausul, der er tale om i denne sag, lægges der vægt på — i den engelske originalversion — »the principal place of business« og dermed på foretagendets hovedforretningssted. Dette må — eventuelt ud fra dokumenter fra Coreck — kunne fastlægges af den nationale ret uden mulighed for tvivl.

35. Endelig kan en unøjagtighed i værnetingsklausulen være en følge af, at transportørens identitet ikke er utvivlsom, idet såvel Coreck som Sevryba kan betragtes som den faktiske transportør. Dermed er det dog endnu ikke afgjort, at de begge også er transportører i konnossementets forstand. Som det fremgår af den forelæggende rets oplysninger, blev konnossementerne udstedt af Coreck, og angivelsen »Coreck GmbH Hamburg« var trykt på konnossementerne. Dette må tyde på, at det fremgår af konnossementet, at Coreck var en af de oprindelige parter i aftalen og dermed må betragtes som transportør i

16 — Jf. ovenfor i note 15, præmis 23, og den i note 4 nævnte dom i MSG-sagen, præmis 21.

17 — Dommene i sagerne Porta-Leasing, Gerling, Sommer Exploitation, Anterist og Powell Duffryn, jf. ovenfor i note 10.

forbindelse med konnossementerne i denne sag. Noget andet kunne gælde, hvis også navnet Sevryba var trykt på konnossementerne. I så fald måtte det antages, at klausulen var upræcis. Det er imidlertid den nationale ret, der skal efterprøve, om det klart fremgår af konnossementet, hvem der *inden for rammerne af konnossementet* — og kun dette kan være afgørende — skal betragtes som transportør. Er det ikke muligt at fastslå dette, eller er der tale om flere transportører inden for konnossementets rammer, må klausulen eventuelt betragtes som ugyldig.

2. *Andet spørgsmål*

Parternes argumenter

36. Coreck har anført, at artikel 17 forudsætter, at en af værnetingsaftalens parter har hjemsted eller bopæl i en kontraherende stat, og at den udpegede ret er en ret i en kontraherende stat. For så vidt angår den førstnævnte betingelse er det ikke nødvendigt, at der skal være tale om hovedforretningsstedet.

37. I øvrigt fremgår det af den forelæggende rets konstateringer vedrørende de faktiske omstændigheder — som er bindende for Domstolen og ikke længere kan bestrides — at Coreck's hovedforretningssted befinder sig i Hamburg, og at Coreck har været transportør og dermed part i værnetingsaftalen.

38. Handelsveem m.fl. har anført, at det må forudsættes, at konventionens artikel 17 ikke kan finde anvendelse i den foreliggende sag, fordi det ikke står fast, om én af betingelserne for at anvende bestemmelsen — dvs. her, at en kontraktpart har hjemsted i en kontraherende stat — er opfyldt.

39. Den nederlandske regering har gjort gældende, at det afgørende inden for rammerne af artikel 17 er forholdet mellem befragteren (aflasteren) og transportøren. Når der er tale om en værnetingsaftale i en kontrakt, skal det — i tilfælde hvor befragteren og en af de mulige transportører ikke har hjemsted i en kontraherende stat — efterprøves, om mindst én af parterne i kontrakten har sit hjemsted i en kontraherende stat på det tidspunkt, hvor sagen indbringes for retten.

40. I tilfælde af, at transportøren ganske vist har hjemsted i en kontraherende stat, men det ikke er bevist, at foretagendet også har sit hovedforretningssted i den pågældende stat, vil værnetingsaftalen kun opfylde betingelsen om parternes hjemsted. Når værnetinget er udpeget som retten på

hovedforretningsstedet, vil den yderligere betingelse om, at den udpegede ret skal være beliggende i en kontraherende stat, ikke være opfyldt, hvis der er tvivl om, hvorvidt hovedforretningsstedet befinder sig i en kontraherende stat.

41. Kommissionen har anført, at den forelæggende ret med det andet præjudicielle spørgsmål ønsker oplyst, om artikel 17 kun kan finde anvendelse, hvis mindst en af parterne har sit hovedforretningssted inden for Fællesskabet, eller om det er tilstrækkeligt, at en af parterne har et hjemsted i en kontraherende stat. Efter Kommissionens opfattelse er der ingen grund til at antage, at artikel 17 kun skal finde anvendelse i de tilfælde, hvor en part har sit hovedforretningssted inden for Fællesskabet. Der er kun tale om, hvorvidt artikel 17 overhovedet kan finde anvendelse.

42. Desuden fremgår det af artikel 17, stk. 2, at spørgsmålet om, hvorvidt en af parterne har hjemsted i en kontraherende stat, ikke har særlig stor betydning. I henhold til artikel 17, stk. 2, kan også parter fra ikke-kontraherende stater vedtage en værnetingsklausul, hvorefter en ret i en kontraherende stat tillægges kompetencen [18].

Stillingtagen

43. Det andet spørgsmål vedrører de krav, der opstilles i artikel 17, stk. 1, første punktum. Disse krav skal være opfyldt, for at artikel 17 overhovedet kan finde anvendelse. Den forelæggende ret omtaler også her forholdet til en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, men dette vil jeg først tage stilling til i forbindelse med besvarelsen af det tredje spørgsmål. Det kan dog allerede her konstateres, at en værnetingsklausul kun kan gøres gældende over for en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, når klausulen overhovedet er gyldig. Ved bedømmelsen heraf skal der ifølge Domstolens praksis [19] lægges afgørende vægt på forholdet mellem de oprindelige parter og ikke på forholdet til en tredjemand, der er indehaver af konnossementet. I artikel 17, stk. 1, første punktum, opstilles der i denne sammenhæng et krav om, at mindst en af disse oprindelige parter, som har indgået værnetingsaftalen, skal have bopæl i en kontraherende stat, dog således, i henhold til artikel 53, at selskabers og juridiske personers hjemsted sidestilles med bopæl. Det er således den nationale ret, der (i henhold til artikel 53) skal afgøre, hvor et selskabs hjemsted befinder sig.

44. Spørgsmålet, om et foretagende har hjemsted i en kontraherende stat, er afgørende for, om værnetingsaftalen (abstrakt) er gyldig. Dette er imidlertid et andet spørgsmål end spørgsmålet om, hvor foretagendets hovedforretningssted befinder sig. Det sidstnævnte sted har betydning for den præcise fastlæggelse af den kom-

18 — Artikel 17, stk. 2, har følgende ordlyd: »Såfremt en sådan aftale er indgået af parter, hvoraf ingen har bopæl på en kontraherende stats område, kan retterne i de øvrige kontraherende stater ikke påkende tvisten, så længe den eller de udpegede retter ikke har givet afkald på deres kompetence.«

19 — Tilly Russ-dommen, jf. ovenfor i note 9.

petente ret i forbindelse med værnetingsklausulen i den foreliggende sag. At den kompetente ret skal være retten på hovedforretningsstedet, betyder imidlertid ikke, at også kun hovedforretningsstedet er afgørende for, om artikel 17 finder anvendelse. Det ses ikke, hvorfor der skulle foretages en sådan indskrænkning af artikel 17 og de tilfælde, hvori artiklen kan finde anvendelse. En indskrænkning kan heller ikke udledes af ordlyden af konventionens artikel 17 eller artikel 53. Det skal desuden tages i betragtning, at en sådan værnetingsaftale i henhold til bestemmelsen i artikel 17, stk. 2 — jf. citatet i note 18 — endog kan indgås af parter, hvoraf ingen har bopæl eller hjemsted på en kontraherende stats område. Det fremgår hermed af artikel 17, stk. 2, at muligheden for at indgå værnetingsaftaler netop ikke skal benyttes restriktivt. Nå det endog for foretagender, der overhovedet ikke har hjemsted i en kontraherende stat, er muligt at vedtage en sådan klausul, ses det ikke, hvorfor dette ikke skulle være muligt, når en af parterne endog har et hjemsted — men muligvis ikke sit hovedforretningssted — i en kontraherende stat.

45. Såfremt den forelæggende ret i forbindelse med spørgsmål 1 når frem til, at Coreck må betragtes som transportør i henhold til konnossementet, og at værnetingsklausulen dermed er tilstrækkelig præcist formuleret, skal den afgøre, om Coreck har et *hjemsted* i en kontraherende stat. Værnetingsaftalen kan i denne sammenhæng ikke miste sin gyldighed ved, at transportøren eventuelt ikke har sit *hovedforretningssted* i en kontraherende stat. Det er tilstrækkeligt til, at værnetingsklausulen er gyldig i henhold til konventionens artikel 17, stk. 1 — uafhængigt af spørgsmålet, om klausulen, inden for rammerne af det første præjudicielle spørgsmål, er tilstrækkelig præcis — at en af de oprindelige parter, som har vedtaget klausulen, har et hjemsted i en kontraherende stat, og den anden — Sevryba — ikke har det. Hvis Sevryba ikke er en af de oprindelige parter, har selskabets hjemsted overhovedet ingen betydning for gyldigheden i henhold til artikel 17, stk. 1. Af oplysningerne fra den forelæggende ret fremgår det kun, at Sevryba har sit hjemsted i Rusland. Det er ikke oplyst, at Sevryba skulle have et andet etableringssted, og det er heller ikke oplyst, om Sevryba, og i bekræftende fald på hvilken måde, skulle være part i den oprindelige vedtagelse af klausulen og dermed kunne være bundet af denne.

46. Betingelserne for at afgøre, hvor hovedforretningsstedet er beliggende, fremgår af besvarelsen af det første præjudicielle spørgsmål. Såfremt denne bedømmelse resulterer i, at der ganske vist findes et hjemsted eller et etableringssted, men at hovedforretningsstedet ikke befinder sig i en kontraherende stat, vil den første betingelse i artikel 17, stk. 1 — at en af parterne har hjemsted i en kontraherende stat — være opfyldt. Den anden betingelse — at det skal kunne fastslås, at en ret i en kontraherende stat har kompetencen — er derimod ikke opfyldt. Som det imidlertid fremgår af besvarelsen af det første spørgsmål, må det ud fra objektive kriterier være muligt at fastslå, at Coreck's hovedforretningssted er beliggende i en kontraherende stat.

3. *Tredje spørgsmål*

Parternes argumenter

47. Coreck har anført, at spørgsmål 3 a skal besvares med, at værnetingsklausulen også er gyldig i forhold til enhver tredjemand, der er indehaver af konnossementet, og ikke kun i forhold til en tredjemand, der er indtrådt i alle befragterens rettigheder og forpligtelser.

48. Med hensyn til spørgsmål 3 b har Coreck anført, at omstændighederne i det konkrete tilfælde kan være af stor betydning for, hvilke forpligtelser der opstår for tredjemand på grund af værnetingsklausulen. Coreck har i denne sammenhæng endnu engang fremhævet, at der mellem Handelsveem m.fl. og Coreck havde bestået en intensiv forretningsforbindelse i lang tid, og at Handelsveem m.fl. derfor i langt mindre grad kunne nære tvivl med hensyn til konnossementerne end enhver anden tredjemand, der måtte have erhvervet dem. En tredjemand, der har accepteret en sådan klausul i konnossementet med fuldt kendskab til alle omstændigheder, kan ikke påberåbe sig artikel 17 og gøre gældende, at klausulen er ugyldig, idet artikel 17 ikke kun har til formål at varetage hensynet til en beskyttelse mod uønskede værnetingsklausuler, men også at fremme overholdelsen af klausuler, der er blevet accepteret.

49. Handelsveem m.fl. har anført, at en værnetingsklausul i et konnossement kun er gældende over for en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, såfremt den pågældende ved modtagelsen af konnossementet i henhold til national ret er indtrådt i befragterens rettigheder og forpligtelser. Også Handelsveem m.fl. har i denne sammenhæng henvist til Tilly Russ-dommen, hvorefter betingelserne i konventionens artikel 17 er opfyldt, når klausulen anerkendes som gyldig i forholdet mellem befragteren og transportøren, og den tredjemand, der er ihændehaver af konnossementet, i henhold til den nationale ret, der finder anvendelse, ved at erhverve konnossementet er indtrådt i befragterens rettigheder og forpligtelser[20]. Begge betingelser skal være opfyldt, for at en værnetingsklausul er gældende i forhold til en tredjemand.

50. I forbindelse med besvarelsen af spørgsmål 3 b har Handelsveem m.fl. anført, at omstændighederne i det konkrete tilfælde — som i denne sag tredjemandens særlige viden eller dennes mangeårige forretningsforbindelse med transportøren — ikke kan spille nogen rolle i denne sammenhæng. Såfremt det ikke ud fra en værnetingsklausul er muligt at afgøre, hvilken ret der har kompetencen, bør der ikke tages hensyn til særlige omstændigheder i det konkrete tilfælde, og det kan under ingen omstændigheder forventes af en tredjemand, at denne skaffer sig oplysning om sådanne omstændigheder.

51. Den nederlandske regering har under henvisning til Tilly Russ-dommen anført, at

20 — Tilly Russ-dommen, jf. ovenfor i note 9, præmis 26.

det tredje spørgsmål bør besvares med, at det fastlægges i det lands lov, som finder anvendelse på værnetingsklausulen, om og i hvilket omfang tredjemanden indtræder i befragterens rettigheder og forpligtelser, når han erhverver konnossementet. Det fastlægges også i national ret, om de særlige omstændigheder i det konkrete tilfælde har betydning for, om tredjemand indtræder i rettighederne og forpligtelserne.

52. Den italienske regering har under henvisning til, hvad den har anført om spørgsmål 2, gjort gældende, at en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, kun bliver bundet af klausulen, såfremt han indtræder i retsforholdet og overtager alle rettigheder og forpligtelser. Såfremt dette ikke er tilfældet, kan den oprindelige klausul ikke uden videre gøres gældende over for ham, men kun på grundlag af en særlig og klar aftale, som tredjemanden har accepteret.

53. Det Forenede Kongerige har anført, at spørgsmålet om, hvorvidt modtageren indtræder i befragterens rettigheder og forpligtelser, beror på det lands lov, der skal anvendes. Om en tredjemand, der ikke indtræder i rettighederne og forpligtelserne, er bundet af værnetingsklausulen, skal også afgøres efter det pågældende lands lov. Regeringen har tilføjet, at det i tilfælde af, at tredjemanden ikke indtræder i rettighederne, er vanskeligt at se, hvilke rettigheder han kan gøre gældende på grundlag af konnossementet.

54. Også Kommissionen har henvist til Tilly Russ-dommen, som besvarelsen fremgår af. Da tredjemanden indtræder i en af de oprindelige kontraktparters rettigheder og forpligtelser, kan værnetingsklausulen også gøres gældende over for ham. De omstændigheder, der er nævnt i spørgsmål 3 b, har ingen betydning for besvarelsen af spørgsmål 3. Spørgsmålet er ikke, om tredjemanden har accepteret værnetingsklausulen, eller om en sådan accept kan formodes at foreligge. Tredjemanden er bundet af klausulen, fordi han er retssuccessor.

Stillingtagen

55. De, der har afgivet indlæg i sagen, har på dette punkt med rette henvist til Tilly Russ-dommen, hvori Domstolen tog stilling til, om en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, er bundet af værnetingsklausulen. Domstolen udtalte: »I det omfang, værnetingsklausulen i et konnossement er gyldig i henhold til konventionens artikel 17 i forholdet mellem afladeren og bortfragteren, og hvor den tredjemand, som er indehaveren af konnossementet, ved at erhverve konnossementet er indtrådt i afladerens rettigheder og forpligtelser i henhold til den nationale ret, der finder anvendelse, [ville det være i strid med artikel 17's formål] hvis man tillod en tredjemand, der var indehaver af konnossementet, at unddrage sig værnetingsforpligtelsen i henhold til konnossementet, fordi han ikke havde givet sit samtykke til den.

I det [...] nævnte tilfælde kan erhvervelse af konnossementet nemlig ikke give tredjemand flere rettigheder, end afladeren havde i henhold til det. Ihændehaveren får således både alle de rettigheder og alle de forpligtelser, der figurerer i konnossementet, herunder også de af værnetingsaftalen flydende« [21].

56. Betingelserne i konventionens artikel 17 er således opfyldt, »når klausulen anerkendes som gyldig i forholdet mellem afladeren og bortfragteren, og den tredjemand, som er ihændehaver af konnossementet, i henhold til den nationale ret, der finder anvendelse, ved at erhverve konnossementet er indtrådt i afladerens rettigheder og forpligtelser« [22].

57. Med hensyn til, om en værnetingsklausul er gyldig i forhold til en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, følger det heraf, at klausulen først skal være gyldig i forholdet mellem de oprindelige parter. Er denne betingelse opfyldt, og indtræder tredjemanden i befragterens rettigheder og forpligtelser, kan klausulen gøres gældende over for en tredjemand, der er indehaver af konnossementet. Dette gælder uafhængigt af de særlige omstændigheder i det konkrete tilfælde eller tredjemandens viden med hensyn til værnetingsklausulen. Som Kommissionen med rette har anført, er der ikke tale om, hvorvidt tredjemanden har accepteret værnetingsklausulen eller ej, eller om en sådan accept kan formodes at foreligge. Særlige omstændigheder kan højst spille en rolle i forbindelse med bedømmelsen af retssuccessionen i henhold til national ret. Står det imidlertid fast, at tredjemanden efter den nationale lov, der finder anvendelse, er indtrådt i alle rettigheder og forpligtelser, har de særlige omstændigheder i det konkrete tilfælde ingen betydning.

58. Om sådanne omstændigheder kan medføre, at selve værnetingsaftalens gyldighed kan drages i tvivl, skal afgøres inden for rammerne af forholdet mellem de oprindelige parter. Tredjemanden og dennes særlige forhold til en af de oprindelige parter har ingen betydning i denne sammenhæng. Domstolen har da også i Castelletti-sagen på ny bekræftet de krav, der i Tilly Russ-dommen blev opstillet for, at en værnetingsaftale kan gøres gældende over for en tredjemand, der er indehaver af konnossementet. I Castelletti-dommen har Domstolen med hensyn til spørgsmålet om, hvilken part der skal have kendskab til sædvanen, udtalt følgende: »Da klausulens gyldighed i henhold til artikel 17 skal bedømmes i forholdet mellem de oprindelige parter, skal bedømmelsen vedrørende kendskabet til sædvanen foretages for så vidt angår de samme parter« [23]. Argumentet om, at værnetingsklausulen ikke er tilstrækkelig præcist formuleret og dermed ikke er gyldig over for en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, har herefter ingen betydning i forbindelse med spørgsmål 3, men skal efterprøves i forholdet mellem de oprindelige parter. For så vidt skal der henvises til besvarelsen af spørgsmål 1 og 2.

21 — Tilly Russ-dommen, jf. ovenfor i note 9, præmis 24 og 25.

22 — Tilly Russ-dommen, jf. ovenfor i note 9, præmis 26.

23 — Castelletti-dommen, jf. ovenfor i note 15, præmis 42.

59. Det må herefter fastholdes, at en tredjemand, der er indehaver af et konnossement, er bundet af en værnetingsklausul i konnossementet, når klausulen er gyldig i forholdet mellem befragteren og transportøren — dvs. de oprindelige parter — og tredjemanden efter det lands lov, der finder anvendelse, er indtrådt i befragterens rettigheder og forpligtelser ved erhvervelsen af konnossementet.

60. Hvis tredjemanden ikke er indtrådt i befragterens retsstilling, er han derimod ikke bundet af værnetingsaftalen. Det ses ikke, hvorfor en forpligtelse til at overholde en værnetingsaftale, der er indgået mellem de oprindelige parter, også skulle gælde for den, der ikke er indtrådt i en af de oprindelige parters rettigheder og forpligtelser. En bindende virkning for tredjemand — dvs. personer, der ikke har indgået værnetingsaftalen — af en sådan aftale, bør af retssikkerhedshensyn behandles restriktivt. Dette må også være at foretrække, fordi der med en sådan værnetingsaftale gøres undtagelse fra de almindeligt gældende kompetenceregler.

61. I forslaget til afgørelse i Tilly Russ-sagen udtalte generaladvokat Slynn følgende:

»Hvis ihændehaveren ikke indtræder i den oprindelige afladers rettigheder og pligter i henhold til den nationale ret, der finder anvendelse, skal der findes en ny aftale mellem ihændehaveren og bortfragteren, enten skriftligt eller skriftligt bekræftet, vedrørende en værnetingsklausul. Efter min mening kan den blotte omstændighed, at ihændehaveren, som allerede har købt varerne, fremlægger konnossementet for bortfragteren, ikke i sig selv udgøre en sådan aftale eller bekræftelse af en aftale i henhold til artikel 17« [24].

62. I dommen i Tilly Russ-sagen behandlede Domstolen ikke udtrykkeligt dette spørgsmål. I dommen henvises der i præmis 23 til Gerling-sagen, som imidlertid drejede sig om, hvorvidt en tredjemand, der ikke var part i en forsikringsaftale — men begunstiget ved aftalen — kunne gøre den aftalte værnetingsklausul gældende. I den foreliggende sag hævder tredjemanden dog, at klausulen ikke er gyldig, hvilket netop er den omvendte situation.

63. I Tilly Russ-dommen udtalte Domstolen imidlertid, at det ikke kunne tillades en tredjemand, der var indtrådt i befragterens rettigheder og forpligtelser, at unddrage sig værnetingsforpligtelsen i henhold til konnossementet, fordi han ikke havde givet samtykke til den. I et sådant tilfælde kan erhvervelse af konnossementet nemlig ikke give tredjemand flere rettigheder, end aflasteren havde i henhold til det [25]. Heraf kan det udledes, at en tredjemand, som er indehaver af konnossementet, men som

24 — Generaladvokatens forslag til afgørelse (fremsat den 21.3.1984) i Tilly Russ-sagen, jf. ovenfor i note 9. Generaladvokaten omtalte ikke nogle teorier, som Kommissionen havde fremført, nærmere (»overdragelsesteorien«, »teorien om den stiltiende aftale« og »teorien om, at klausulen er en tredjemandsaftale«, jf. Sml. s. 2427).

25 — Tilly Russ-dommen, jf. ovenfor i note 9, præmis 24 f.

netop ikke er indtrådt i alle rettigheder og forpligtelser, ikke automatisk er bundet af værnetingsklausulen.

64. Derfor kan heller ikke den mangeårige forretningsforbindelse, som i denne sag hævdes at have bestået mellem Coreck og Handelsveem, spille nogen rolle. Som allerede nævnt har Domstolen i Castelletti-sagen udtalt, at det er i forholdet mellem de oprindelige parter, at kendskab til en sædvane skal efterprøves, idet værnetingsklausulens gyldighed i henhold til artikel 17 skal bedømmes i forholdet mellem de oprindelige parter[26]. Det ville føre for vidt derudover at udlede en stiltiende accept af værnetingsklausulen i et konnossement på grund af længere tids forretningsforbindelse mellem den tredjemand, der er indehaver af konnossementet, og en af parterne i kontraktforholdet. I modsat fald ville man sidestille subjektive forhold med objektive kriterier.

4. *Fjerde spørgsmål*

Parternes argumenter

65. Coreck har anført, at for det tilfælde, at spørgsmål 3 a skal afgøres efter national ret, skal spørgsmålet om, hvorvidt en tredjemand, der er indehaver af et konnossement, er indtrådt i befragterens retsstilling, afgøres efter det lands lov, i hvilket lossehavnen er beliggende.

66. Handelsveem m.fl. har anført, at det ikke er påkrævet, at Domstolen besvarer det fjerde spørgsmål. Spørgsmålet om, efter hvilket lands lov det skal afgøres, om en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, er indtrådt i rettighederne og forpligtelserne, skal af den ret, der behandler sagen, løses på grundlag af de internationalprivatretlige regler, retten skal anvende. Selv om svaret på dette spørgsmål kan have indvirkning på, om Bruxelles-konventionens artikel 17 finder anvendelse, er der ikke tale om et spørgsmål om fortolkningen af konventionen.

67. Med hensyn til det andet delspørgsmål har Handelsveem m.fl. anført, at spørgsmålet om, hvorvidt en anden er indtrådt i en retsstilling, ifølge Tilly Russ-dommen skal afgøres efter det lands lov, der finder anvendelse. Hvis denne lov ikke giver svar på spørgsmålet, er det umuligt at afgøre, om tredjemanden er indtrådt i rettighederne. Det er dermed ikke muligt at fastslå, om tredjemanden i henhold til artikel 17 er bundet af værnetingsklausulen eller ej. I henhold til Tilly Russ-dommen er også en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, undtagelsesvis — på bestemte betingelser — bundet af værnetingsaftalen. Såfremt det imidlertid ikke er klart, om der foreligger et sådant undtagelsestilfælde, skal man anvende hovedreglen og

26 — Castelletti-dommen, jf. ovenfor i note 15, præmis 42.

må ikke tillade undtagelser. Dette resultat er også i overensstemmelse med tankegangen om, at risikoen for den manglende klarhed med hensyn til, hvilken ret der skal have kompetencen i henhold til værnetingsaftalen, skal bæres af den, der har ansvaret for udstedelsen af konnossementet.

68. Den nederlandske regering har anført, at det efter det svar, regeringen har foreslået på det tredje spørgsmål, ikke længere er nødvendigt at besvare det fjerde spørgsmål.

69. Den italienske regering har anført, at det må tilkomme den ret, ved hvilken sagen er anlagt — på grundlag af de internationalprivatretlige regler, den skal anvende i henhold til sin retsorden — at fastslå, om en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, er indtrådt i rettighederne og forpligtelserne.

70. Det Forenede Kongerige har gjort gældende, at det lands lov, der skal anvendes, er »konnossementets lov«. Dette spørgsmål skal afgøres af den nationale ret ud fra vilkårene i konnossementet, og — såfremt dette ikke giver holdepunkter herfor — i henhold til Rom-konventionen af 1980[27] om, hvilken lov, der skal anvendes på kontraktlige forpligtelser. Dette spørgsmål kan ikke løses i henhold til Bruxelles-konventionen.

27 — Jf. den konsoliderede udgave i EFT C 27 af 26.1.1998, s. 34.

71. Med hensyn til det andet delspørgsmål har Det Forenede Kongerige anført, at det ikke kan være Domstolens opgave at udfylde lakuner i de kontraherende staters materielle retsregler, så meget mere som spørgsmålet er af hypotetisk karakter.

72. Kommissionen har anført, at dette spørgsmål rækker ud over rammerne af en fortolkning af Bruxelles-konventionen. Det angår hverken direkte eller indirekte fastlæggelsen af retternes kompetence. Svarene på de tre første spørgsmål sætter den nationale ret i stand til at afgøre, om værnetingsaftalen er gyldig. Såfremt dette er tilfældet, finder den anvendelse mellem de kontraherende parter og deres retssuccessorer. Fastlæggelsen af, hvem parterne er, og hvem der eventuelt er indtrådt i deres retsstilling, har intet at gøre med fortolkningen af Bruxelles-konventionens artikel 17.

Stillingtagen

73. Som det fremgår af Tilly Russ-dommen, skal spørgsmålet om, hvorvidt en tredjemand ved erhvervelsen af konnossementet indtræder i overdragerens retsstilling, afgøres efter det lands lov, der finder anvendelse. Spørgsmålet skal således ikke besvares af Domstolen, men af den nationale ret. Dette gælder også for spørgsmålet om, hvilket lands lov der i så fald skal finde anvendelse.

74. Spørgsmålet om, hvad der skal gælde, såfremt der i det pågældende lands ret, hverken i lovgivningen eller i retspraksis, er taget stilling til, om den tredjemand, der er indehaver af konnossementet, indtræder i aflasterens retsstilling, er rent hypotetisk. Desuden angår det en situation, hvor der består en lakune i national ret. Det kan ikke tilkomme Domstolen at afgøre, hvordan en sådan lakune kan eller skal udfyldes, fordi dette ikke umiddelbart har sammenhæng med fortolkningen af Bruxelles-konventionen.

VI — Sagens omkostninger

75. De udgifter, der er afholdt af den nederlandske og den italienske regering, af Det Forenede Kongeriges regering og af Kommissionen, der har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger.

VII — Forslag til afgørelse

76. Sammenfattende foreslår jeg, at Domstolen besvarer de præjudicielle spørgsmål således:

»1) Bruxelles-konventionens artikel 17, stk. 1, skal fortolkes således, at det ikke er nødvendigt for, at en værnetingsaftale er gyldig, at den aftalte kompetente ret allerede med navns nævnelse skal fremgå af ordlyden. Det er derimod tilstrækkeligt, at det på grundlag af objektive kriterier, som følger af værnetingsklausulen, kan afgøres, hvilken ret der har kompetencen, ikke alene af parterne selv, men også af tredjemand og af den ret, ved hvilken sagen er anlagt.

2) Kravene i Bruxelles-konventionens artikel 17 er opfyldt, når mindst én af de oprindelige parter, der har vedtaget værnetingsklausulen, har hjemsted i en kontraherende stat. Det tilkommer den nationale ret at afgøre, hvem der er de oprindelige parter i kontrakten, og hvor de har hjemsted. Det er i denne sammenhæng ikke nødvendigt, at foretagendets hovedforretningssted befinder sig i en kontraherende stat.

Såfremt retten på det sted, hvor hovedforretningsstedet befinder sig, er aftalt som den kompetente ret, og er denne ret ikke beliggende i en kontraherende stat, er den anden betingelse i konventionens artikel 17, hvorefter en ret i en kontraherende stat skal være kompetent til at påkende tvisterne, imidlertid ikke opfyldt.

3) En tredjemand, der er indehaver af et konnossement, er bundet af en værnetingsklausul i konnossementet, når klausulen er gyldig, og tredjemanden efter den nationale lov, der finder anvendelse, er indtrådt i befragterens rettigheder og forpligtelser.

Er tredjemanden ikke indtrådt i befragterens retsstilling, kan værnetingsklausulen ikke gøres gældende over for ham, medmindre han har accepteret den. Kendskab til særlige forhold eller længerevarende forretningsforbindelse til transportøren er ikke tilstrækkeligt til, at der kan formodes at foreligge en (stiltiende) accept af klausulen.

4) Spørgsmålet om, efter hvilket lands lov det skal afgøres, om en tredjemand, der er indehaver af konnossementet, er indtrådt i en andens retsstilling, skal afgøres af den nationale ret. Det samme må gælde for spørgsmålet om, hvilket lands lov der finder anvendelse, når det i national ret ikke er afgjort, om tredjemanden er indtrådt i befragterens stilling.«